

- діалогічність взаємодії: експозиція музею представлена як діалог між минулим і сучасним, історичною пам'яткою й учнем;

- під час заняття відбувається суб'єкт-суб'єктна взаємодія музейного педагога, вчителя і учнів.

Проте, незважаючи на позитивну динаміку співпраці школи і музею, підтримку держави, зроблено тільки перші кроки у кількісному та особливо якісному оновленні музейної справи України. У цілому вона потребує кардинальних змін у загальнодержавному масштабі з використанням кращих традицій минулого. Це пов'язано з незадовільним рівнем наукового, правового й матеріально-технічного забезпечення всіх напрямів музейної діяльності. Потребують вирішення проблеми аналізу й урізноманітнення музейної мережі, підвищення статусу провідних музейних закладів, методичного й інформаційного забезпечення їх діяльності, підвищення наукового рівня музейних досліджень, збереження і реставрації музейних фондів, введення їх потенціалу до широкого наукового і суспільного обігу, кадрового забезпечення висококваліфікованими фахівцями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ковбасенко Л. І. Освітня політика держави щодо творчого розвитку талановитої та обдарованої молоді засобами позашкільної освіти [Текст] / Л. І. Ковбасенко, Р. А. Науменко // Теоретико-методичні основи виховання творчої особистості в умовах позашкільних навчальних закладів: збірник матеріалів науково-практичної конференції. – К., 2006. – Ч. 1. – С. 50 – 57.
2. Тихенко Л. В. Формування творчих здібностей старшокласників засобами пошуково-дослідницької діяльності в системі позашкільної освіти [Текст] / Л. В. Тихенко // Теоретико-методичні основи виховання творчої особистості в умовах позашкільних навчальних закладів: зб. матеріалів наук.-практ. конф. – К., 2006. – Ч. 3. – С. 170 – 176.
3. Навчально-методичний посібник: Музеєзнавство у закладах освіти [Текст] / Л. А. Гайда – Кіровоград : В-во Кіровоград. обл. ін.-ту післядиплом. пед. освіти ім. В. Сухомлинського, 2006. – 108 с.
4. Науменко Р. А. Державна стратегія щодо регулювання позашкільної освіти в Україні [Текст] / Р. А. Науменко // Теоретико-методичні основи виховання творчої особистості в умовах позашкільних навчальних закладів: зб. матеріалів наук.-практ. конф. – К., 2006. – Ч.1. – С. 43 – 49.
5. Про Національну доктрину розвитку освіти / Указ Президента України від 17 квітня 2002 року № 347/2002 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uapravo.net/data/base44/ukr44745.htm>
6. Про затвердження Програми розвитку позашкільних навчальних закладів на 2002 – 2008 рр.: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 березня 2002 р. № 378 [Текст] // Шкільний світ. – 2005. – Число 5 – 6 (101 – 102). – С. 30 – 33.

УДК 372.48: 373.1(477)

Бугрій В. С.

Сумський державний педагогічний університет
імені А. С. Макаренка

РЕАЛІЗАЦІЯ КРАЄЗНАВЧОГО ПІДХОДУ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ У 60-х – 80-х рр. ХХ ст.

У статті проаналізовано особливості реалізації краєзнавчого підходу у навчальному процесі української школи у 60-х – 80-х рр. ХХ ст. Встановлено, що краєзнавчий підхід знаходив своє втілення як в організаційних формах (збільшенні кількості уроків, які присвячувалися краєзнавчій тематиці; використанні екскурсійної форми навчання та практикумів на об'єктах рідного краю; запровадженні краєзнавчих факультативів), так і в методах (репродуктивних і творчих) діяльності.

Ключові слова: загальноосвітня школа, краєзнавчий підхід, форми навчання, методи навчання.

Бугрій В. С. Реализация краеведческого подхода в учебном процессе украинской школы в 60-х – 80-х гг. ХХ ст. В статье проанализированы особенности реализации краеведческого подхода в учебном процессе украинской школы в 60-х – 80-х гг. ХХ ст. Установлено, что краеведческий подход находил свое воплощение как в организационных формах (увеличении количества уроков, которые посвящались краеведческой тематике; использовании экскурсионной формы и практикумов на объектах родного края; внедрении краеведческих факультативов), так и в методах (репродуктивных и творческих) деятельности.

Ключевые слова: общеобразовательная школа, краеведческий подход, формы учебы, методы учебы.

Bugrii, V. S. Realization of regional approach in the educational process of Ukrainian school in 60th - 80th XX item. In the article the features of realization of regional approach are analysed in the educational process of Ukrainian school in 60th - 80th XX item. It is set that regional approach found the embodiment as in organizational forms (increase of amount of lessons which was dedicated a regional subject; use of excursion form and practical works on the objects of native edge) so in the methods of activity.

Key words: general school, regional approach, forms of studies, methods of studies.

Перебудова навчального процесу на основі інноваційних ідей у сучасній українській школі передбачає вивчення та аналіз історико-педагогічного досвіду ефективного використання різних підходів до застосування форм і методів навчання. У цьому плані досить цікавим є краєзнавчий підхід, який реалізовувався у навчальному процесі української школи у 60-80-х рр. ХХ ст. Дослідження цього педагогічного феномену сприятиме вибору і застосуванню таких форм і методів, які б у повній мірі розкривали творчий потенціал кожного учня, розвивали його

здібності, сприяли ефективній підготовці до реального життя. Важливі дослідження різнобічних проблем організації навчання здійснені А. Алексюком, Ю. Бабанським, В. Бурлакою, Я. Вихрущем, А.Дьомінім, В. Дьяченко, Т. Льїною, О. Кондратюком, І. Лернером, М. Скаткіним, І. Чередовим та ін.

Використання краєзнавства у навчальному процесі розглядалося у працях О. Вагіна, А. Даринського, Д. Кацюби, І. Матрусова, Г. Матюшина, І. Пруса, А. Сафіулліна, А. Ставровського, К. Строева, А. Хоптяра та ін. У той же час аналіз наукової літератури свідчить про недостатню розробленість проблем використання краєзнавства у навчальному процесі української школи на різних етапах її розвитку.

Мета статті – проаналізувати особливості реалізації краєзнавчого підходу у формах і методах навчання в українській школі у встановлений період.

Організація навчального процесу в умовах модернізації загальноосвітньої школи у період 60 – 80-х рр. спрямовувалася на активізацію пізнавальної діяльності школярів, з якою пов'язувалося якісне поліпшення результатів навчання. Пріоритетом нової дидактичної концепції стали не лише зміст освіти, а й організаційні форми і методи навчання. Одним із засобів активізації пізнавальної діяльності учнів виступав краєзнавчий підхід у навчанні.

Термін „краєзнавчий підхід” у методичній літературі починає використовуватися на початку 60-х рр. Зокрема, у 1963 р. вийшов посібник „Краєзнавство і краєзнавчий підхід у викладанні географії”, у якому це поняття розглядалося як один із способів пізнання, збудований на порівнянні: „в основі краєзнавчого підходу лежить порівняння, яке у викладанні географії дає бажані результати за умови, якщо з двох фактів (явищ), що порівнюються, один добре відомий учням. У цьому випадку за допомогою порівняння можливо пізнати нові явища і факти при опорі на відомі” [7, с. 18].

На початку 70-х років ефективність краєзнавчого підходу у навчанні доводив історик-методист О. Вагін. Він зазначав, що краєзнавчий підхід мав низку переваг у пізнавальному і виховному процесі: він допомагав у конкретизації фактів; вносив у навчальний процес елемент живого споглядання; дозволяв організувати процес пізнання найбільш природнім способом – від спостереження за фактами до висновків і узагальнень; сприяв самостійній розумовій діяльності, вносив елемент пошуку; дозволяв краще поєднувати урочну і позакласну роботу, встановлювати міжпредметні та міжкурсів зв'язки; являв собою одну з форм зв'язку навчання з життям; виховував патріотизм [1, с. 298].

Найбільш яскравим проявом краєзнавчого підходу в організації навчального процесу стало збільшення краєзнавчих уроків у шкільних курсах. Так, поруч із курсом географії, у якому програмою передбачалося проведення краєзнавчих уроків на тему „Своя область”, з 1967 р. були введені уроки „Наш край” в курсі історії СРСР. За своєю структурною будовою краєзнавчі уроки не відрізнялися від інших уроків, проте мали низку особливостей. По-перше, вони мали органічно поєднуватися із загальним курсом. По-друге, ці уроки становили самостійну змістову одиницю навчального курсу і викладалися за певною системою. Те, як розуміли педагоги цю систему, пояснює виступ учителя середньої школи № 11 м. Сум В. Плахути на засіданні методичного об'єднання учителів історії та суспільствознавства у серпні 1983 р. Він вважав, що оскільки шкільна програма з історії передбачала проведення уроків з елементами краєзнавства та самостійних краєзнавчих уроків „Наш край”, то планування роботи по вивченню краєзнавчого матеріалу мало враховувати історичні та логічні зв'язки краєзнавчого матеріалу з основним курсом, а саме:

- „1) Зв'язок уроку краєзнавства з уроками відповідного періоду історії СРСР та УРСР.
- 2) Зв'язок з попередніми уроками з історії краю.
- 3) Зв'язок уроку з відомостями про історію краю, котрі давалися з метою конкретизації або краєзнавчого доповнення. Ці зв'язки враховуються при визначенні мети та завдань уроку, при відборі історичного матеріалу та повторенні пройденого”.

Включення елементів краєзнавства в уроки з історії СРСР та історії УРСР пропонувалося В. Плахутою здійснювати за допомогою таких прийомів:

- „1) Краєзнавчий вступ до уроку або до одного з питань, що розкриваються на уроці.
- 2) Краєзнавча конкретизація основних питань уроку.
- 3) Краєзнавче доповнення до основного матеріалу.
- 4) Краєзнавчий матеріал як основа вивчення теми уроку або деяких його питань [3, арк. 48 – 49].

У методичних посібниках для учителів зверталася увага на доцільність використання таких фактів і подій місцевої історії на уроках, які: а) є найбільш важливими і типовими для історії даного краю і можуть бути зрозумілі учням у загальному зв'язку з історією усієї країни; б) достатньо яскраві, емоційно насичені і здатні впливати не лише на свідомість, але й на почуття учнів; в) дають можливість школярам брати участь хоча б в невеликих дослідженнях; г) формують у дітей уміння спостерігати за оточуючою дійсністю, сприяють залученню їх до практичної діяльності; д) здатні пробудити в учнів інтерес до рідних місць, зміцнюють у них почуття любові до свого краю і Батьківщини [9, с. 202].

Особливо зросла роль краєзнавчого компоненту в умовах переходу до проблемного виду навчання та його організаційної форми – проблемного уроку. Основними ознаками навчальної проблеми були: ускладненість пізнання факту чи явища та необхідність результативної самостійної роботи.

Проблемні завдання, збудовані за допомогою краєзнавчого матеріалу учителі практикували вже з початкової школи. На основі спостережень за природою розглядалися питання, пов'язані з описом і поясненням загальних явищ. Наприклад, у ході уроку з теми „Ранньоквітучі рослини” (2 клас), учитель з'ясував, як діти розуміють основні ознаки надходження весни, зміни у житті рослин і тварин. Учні мали встановити зв'язок між

змiнами у неживій природі з тим, що відбувається раною весною з рослинами (набухання бруньок на деревах і куцах, поява зеленої трави і ранньоквітучих рослин на місцях, добре прогрітих сонцем) [8, с. 67].

Краєзнавчий підхід в організації навчального процесу проявлявся у подальшому розвитку такої форми, як уроки-екскурсії. Проведення уроків-екскурсій у початковій школі починалося уже з першого тижня перебування дітей у навчальному закладі. Наприклад, урок-екскурсія на тему „Ознаки осені у природі” проводився з метою ознайомлення учнів з найбільш характерними ознаками раною осені, формування умінь спостерігати та уявлень школярів про листяні дерева, що зустрічаються в рідному краї. У ході екскурсії діти отримували завдання збирати листя берези (перша група), осини (друга група), клена (третя група). Після цього на уроках математики листя використовувалися для рахування, а на уроках праці із них готувати гербарій „Золота осінь” [8, с. 117].

Велике значення відводилося екскурсіям у шкільному курсі географії. Уже перше знайомство учнів з цим предметом у 5 класі починалося з екскурсії, в процесі якої учні вивчали форму і будову рельєфу оточуючої місцевості, описували найближчі ріки, озера або джерела [10, с. 39].

Навчальні екскурсії з історії О. Вагін поділяв на вступну – проводилася перед вивченням нової теми у класі з метою підготовки дітей до її сприйняття; урок-екскурсію, у ході якого новий матеріал розкривався під час екскурсії з наступною систематизацією на уроці; підсумкову, яка закріплювала вивчення нового матеріалу; оглядову – завершувала проходження великої теми [1, с. 332].

На краєзнавчому підході будувалася і така форма навчального процесу, як практикуми на об’єктах рідного краю. Завдяки їм учні отримували конкретні відомості про предмети і явища рідної природи, порівнювали їх між собою, відшукуючи загальні і відмінні ознаки та виявляючи найважливіші якості. Добре була поставлена дослідна робота у школі селища Чапаєво, Кегичівського району, Харківської області. У власності школи знаходилося 4 га землі. На цій площі розміщувалася навчально-дослідна ділянка (займала 2 га), географічний майданчик, молодий фруктовий сад (1 га), розсадник і квітник. На дослідній ділянці велися експерименти за такими темами: „Вплив фосфорних добрив на врожай кукурудзи”, „Вплив мікроелементів на врожай моркви”, „Вплив мінодобрив на врожай кормового буряка” та ін. [5, арк. 31 – 32].

Новою організаційною формою реалізації краєзнавчого підходу у навчальному процесі школи стали факультативні заняття. Як відзначав А. Сафіуллін, їх мета і завдання спрямовувалися на поглиблення знань, розвиток різнобічних інтересів, нахилів і професійної орієнтації школярів [10, с. 50].

У навчальному процесі краєзнавчий підхід застосовувався і як спосіб відбору та використання дидактичного матеріалу у репродуктивних і творчих методах оволодіння знаннями та умінями. Прикладом того, як залучався краєзнавчий матеріал до репродуктивної діяльності з вивчення української мови, може служити робота шкіл Охтирського району Сумської області. У цих школах учні отримували завдання підібрати із місцевих газет статті про трудові успіхи своїх земляків, записати розповіді батьків про кращих працівників, переможців змагань. Під керівництвом учителя цей матеріал опрацьовувався і використовувався на уроках розвитку мови [4, арк. 53 – 54]. За допомогою краєзнавчого матеріалу практикувалися розповіді учнів за картинками, опорними словами, об’єктами рідного краю. Вчитель початкової школи м. Путивля Сумської області Р. Полозова починала знайомити дітей з історією свого міста біля стенду про партизанів „Наші земляки” [4, арк. 31]. В інших школах цього міста учителі проводили походи по місцях перших стоянок партизанських загонів у 1941 р. Після цього діти розповідали про побачене.

Одним з прийомів реалізації краєзнавчого підходу у творчих методах навчання було порівняння. Як відзначав А. Сафіуллін, цей прийом ефективно застосовувався при вивченні географії материків у 6 класі. Він зазначав: „Вивчаючи клімат Африки, наприклад, можна поставити учням такі запитання: яка найменша або найбільша висота сонця над горизонтом у нашій місцевості і в тропіках? Як у зв’язку з цим змінюється температура по порях року? Де в Африці найбільш високі температури у липні? Порівняйте їх з температурами липня у нашій місцевості. У якій частині Африки найбільша річна амплітуда, в якій найменша і чому? Порівняйте усі ці амплітуди з річними амплітудними коливаннями температури своєї місцевості. Подібні порівняння, спрямовані на міцне засвоєння навчального матеріалу, можуть бути використані при вивченні багатьох питань з курсу географії материків” [10, с. 42].

Ключову роль відігравав краєзнавчий матеріал при розв’язанні порівняльних завдань у курсі географії зарубіжних країн 8 класу. Завдяки йому відбувалося зіставлення географічних фактів і явищ країни, що вивчалися (географічне положення, величина території, чисельність і соціальний склад населення, природні та економічні умови) з характеристиками рідного краю. Використовуючи порівняння, вчителька географії Фастівської середньої школи № 9 Н. Кобилянська у темі „Географічна оболонка” спочатку розповідала учням про природну зону, в якій розташована їх школа, рідне місто. Потім переходила до пояснення взаємозв’язків компонентів природного комплексу на прикладі арктичних і тропічних пустель, екваторіальних лісів і лісів помірної поясу. Після цього вчителька пропонувала учням порівняти рослинність і тваринний світ, ґрунти, клімат зони, в якій живуть учні, з арктичною зоною, зоною тундри, екваторіальних лісів тощо. Як констатувала педагог: „Зіставлення давало можливість учням самим робити висновки про природний комплекс, допомагало краще засвоїти поняття про географічну оболонку” [2, с. 61].

Творчі методи передбачали перевідкриття учнями явищ і фактів. Наприклад, на уроках зоології проводилося спостереження учнів за живими організмами, що знаходилися у стані природної активності (вільне переміщення, харчування, реакція на різні подразники). Це давало змогу учням зробити власні самостійні відкриття та висновки, а викладання зоології ставало конкретним, наочним, змістовним [6, с. 53].

Отже, у навчальному процесі школи у другій половині 60-х – 80-х рр. використовувався краєзнавчий підхід. Він знаходив своє втілення як в організаційних формах (збільшенні кількості уроків, які присвячувалися краєзнавчій тематиці; використанні екскурсійної форми навчання та практикумів на об'єктах рідного краю; запровадженні краєзнавчих факультативів), так і в методах (репродуктивних і творчих) діяльності. Таким чином, краєзнавчий підхід сприяв активізації педагогічного процесу, зростанню самодіяльності учнів, покращенню вивчення основ наук і, як підсумок, підвищенню якості навчально-виховної роботи школи у 60-х – 80-х рр. ХХ ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вагин А. А. Методика обучения истории в школе / А. А. Вагин. – М. : Педагогика, 1972. – 351с.
2. Географія і краєзнавство в школі / [за ред. М. П. Откаленка]. – К. : Радянська школа, 1971. – 144 с.
3. Держархів Сумської області, ф. Р-7608, оп. 1, спр. 140, 87 арк.
4. Держархів Сумської області, ф. Р-7548, оп. 1, спр. 26, 120 арк.
5. Держархів Харківської області, ф. Р-5197, оп. 3., спр. 13, 34 арк.
6. Жунусова К. Выбор и подготовка объектов местной фауны для использования на уроках зоологии / К. Жунусова // Биология в школе. – 1970. – № 4. – С. 57 – 59.
7. Краеведение и краеведческий подход в преподавании географии / [под ред. И. С. Матрусова]. – М. : Изд. АПН РСФСР, 1963. – 151 с.
8. Краеведческая работа в начальных классах. Из опыта работы / [сост. И. В. Соколова]. – М. : Просвещение, 1977. – 224 с.
9. Методика обучения истории в средней школе. Пособие для учителей. В 2-х ч. Ч. 2 / [Отв. ред. Н. Г. Дайри]. – М. : Просвещение, 1978. – 239 с.
10. Сафиуллин А. З. Географическое краеведение в общеобразовательной школе : Пособие для учителей / А. З. Сафиуллин. – М. : Просвещение, 1979. – 127 с.

УДК 947.7 +378.4

Плавуцька-Луценко Я. Ю.
Сумський державний педагогічний
університет ім. А. С. Макаренка

РОЗВИТОК ТА СТАНОВЛЕННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVI– НА ПОЧАТКУ XIX СТ.

У статті розкривається загальна історична ситуація стану вищої освіти на українських землях другої половини XVI – початку XIX століття.

Ключові слова: освіта, вища освіта в Україні.

Плавуцька Я. Ю. Развитие и становление высшего образования на украинских территориях во второй половине XVI – в начале XIX ст. В статье раскрывается общая ситуация состояния высшего образования на украинских территориях второй половины XVI – начала XIX столетия.

Ключевые слова: образование, высшее образование на Украине.

Plavutskaya, Yana. Development and becoming of higher education on ukrainian earth in II to half of XVI of - beginning of XIX of century. In the article the general historical situation of the state of higher education opens up on Ukrainian earth of the second half of XVI - beginning of XIX of century.

Key words: education, higher education on Ukraine.

Історія освіти в Україні тісно пов'язана з історією українського народу. Багатолітнє існування в стані роздробленості, під гнітом монголо-татарських орд, польських, литовських і угорських феодалів здійснило сильний вплив на розвиток освіти. У 2-ій половині XVI століття відбулися зміни в державно-адміністративному положенні значної частини українських земель.

Скориставшись ослабленням Великого князівства Литовського, який брав з 1558 р. участь у багаторічній війні з Росією, правлячі кола Польщі взяли курс на захоплення всіх українських земель. Навесні 1569 р. до складу Польського королівства було включено Волинське, Івано-Франківське, Київське, Брацлавське воєводства. За Люблінською унією 1569 р. Польське королівство і Велике князівство Литовське об'єдналися в одну державу – Річ Посполиту. Остання продовжила війну з Росією, що підсилювало невдоволення широких народних мас, зокрема Білорусії і України, що тяжіли до Росії.

З метою зміцнення своїх суспільно-політичних та економічних позицій українські феодали переходили в католицизм і ополячувалися. Одночасно польська влада за участі українських магнатів посилено проводила колонізацію, насаджуючи католицизм. Частина вищого православного духовництва відповідно до Брестської унії 1596 р. проголосила об'єднання Православної Церкви на території Речі Посполитої (до неї входила велика частина України і Білорусії) з католицькою під верховенство папи римського. Польські магнати, шляхта і католицьке духовенство нехтували національними традиціями українського народу, гальмували розвиток української мови і культури. Таким чином, посилювалися національний і релігійний гніт і безправ'я народних мас. Зусилля польських властей були спрямовані на ослаблення прагнень українського і білоруського народів до возз'єднання їх з російським народом [5].